

DNEVNIK 10.11. 2000, PETEK

Vladimir Gajšek

*Kruhek domači
na mizo drobnih želja
raste iz zemlje.*

Tekstura osorej, izbris, potem pa vnos linearnosti: obris. Najprej torej polnost in napolnjenost lika, da ga komaj razkrijem v opekah in kakor na kakem starem zidu, vgrajeni avtoportret, potem pa ravno nasprotno: linearna lastna podoba, in tako šele dvočrtno..., torej samo in samo obrisno. Med vsebinsko jedrnostjo in okvirnim obrisom se dogaja lik vrisan vedno po določni črti, vendar drugače v teksturi, drugače pa linearno. In vendar: vsakokrat sem jaz, kakor sem bil in sem. Pomislim, kako se je slikal in risal Rembrandt mladeniča, kako pa sebe priletnega... - prav to in nič drugače.

Vstal sem ob 2^h, gledal sem filme francoskega črnega vala: kakšna čudovita igra, vsakdanjost meščanstva, vendar kakšna igra! Premišljal sem o ameriških predsedniških volitvah, ko se kampanja po izštetju glasov nadaljuje, ugotovljeno je namreč, da volilni listki niso bili prešteti pravilno in da se je George Walker Bush menda veselil svoje nominacije predčasno, tudi protikandidat Al Gore je umaknil čestitko, prav tako evropski državniki... O političnih tokovih sveta: blaginja in podblaginja, smetnjaki in čistilci sobnega zraka, parlamenti in združevanje Evrope, kaj vse se meša, le da so na zunaj raz/vidni politiki vsak dan in da govorijo javno n ugajajo svojim množicam, potem pa napravijo ponavadi po svoje, ker so vrh in elita.

Preigral sem tudi nekaj računalniških igrice ter si razgibal prste... Ugotovil sem, da imam hujše sklepne bolečine ponavadi zvečer: v narteh in zapestju, desna noga me ščemi, da jo z udarci prekrvavim in spodbudim živec. Škripa pa vrat, škripajo zapestja, kolena in nartnica... Na hrbtni strani dlani me bolijo kosti prstov, zlasti prstančne in mezinčne kosti, da tudi pritisnem mednju in bolečina, ki seva in ščemi od znotraj, ob mehanskih pritiskanjih postopne izgine. Probleme mi tudi povzroča rejenost: rad jem in dobro jem. Scela se moram še urediti telesno: s telovadbo, s sprehodi, s tekanjem naokoli, tudi s plesom...

O telesni kondiciji le tako: ko sem odraščal, so medicinci kar skrbeli za redno šolsko in drugo cepljenje, za redne preglede, tudi očka in mamica sta lepo poskrbela za moje zdravstveno stanje in vse počutje, kljub otroški pogosti bolehavosti, torej v času vihravosti, mladostne drznosti in lirike in sploh v pesništvu, potem je prišla doba samostojnosti in urejanja, od študija do poroke, od služenja vojaškega roka pozno do streznitve skozi proze in esejistiko, nemirni nemir, ko so se bolezni in bolečine vselile mimogrede, a docela znosno, skrb pa sem posvetil svojemu Vidu in Jeleni življenjsko, vendar se je družbeno zalomilo in je, hvala Bogu, komunizem šel fuč in v franže, kar se je odsevalo tudi na čustvenem zdravju, saj sem jokal od sproščenosti, da sem prejel osebne dokumente in sem se lahko uveljavljal, temu pa je sledilo zdravstveno priletno in pozno odraslo poslabšanje, izpad zob, las, bolečina in škripanje v kosteh, vendar trpežna žilavost, tudi dobra ješčost, ko sem se začel vpraševati v abrahamskih letih in naprej, da se znaki odraslosti prevešajo ne še v starost, a že tudi v starost, ker bolezen človeka s pešanjem zdela, k čemur je pripomoglo, da me je premlatil Miha Dolžan, delikventni zlikovski sosed, s kompanjonom iz bande, Luidžijem Mafiozom, ko sem doma bolehal v vročici in ves šibak za pljučnico in sta se morala doma skriti moj Vid in njegov sošolec na obisku Tomaž Šenica, ja, ta tepež me je zdelal, potem me je spet udaril do krvi Luidži Mafiozo, ker sem šel po Vidov uropani moped, saj so roparski nasilneži že ljubljansko tukaj, za Bežigradom, v Zupancičevi jami, zlasti z Linhartove c. in Štihove ulice in naokrog vse do Savskega naselja kakor nekaj običajnega, da niti

policija ne posreduje v ignoranci, kar vse vpliva na moje zdravstveno stanje in počutje. Kajti varovanje življenja, zdravja, premoženja – so tri stvari, ki jih je treba upoštevati. Ljubljana je mesto zakotja in skrajnega perfidnega egoizma, navzven kakor udbomafijsko svetljenje postkomunistično oblastniških idej, navznoter pa shizoidnost, pijanščina in nasilje, kar pa pokriva politična dejavnost občanark in občanarjev ali mestnih »neznanih« politikov, ki pač vsak skrbijo le sam zase in za svojo funkcijo. Kljub temu se kaj dogaja za zdravje mesta, saj obstaja upanje, da se razvije fara in občina, tako krajevna skupnost kot zdravstveno stanje brez tolikero nasilja.

Ob 07:35^h se podviza Vid kupit dve bigi, ker bova zajtrkovala hrenovke, čaj...

Povedal sem sinku, kako je s "samorastništvo", s pobalinsko lažnivo cigajnarijo – otroci se zdaj najstniško lažejo, da lahko počnejo doma vse, kar jim pride na pamet, da lahko jedo, kadar le želijo, se hodijo igrat, kadar hočejo in tako tudi zdoma in spet domov, kakor da so sploh brez vsakega domačega reda, brez vsakega urnika in sploh nekako brez staršev in dopustno zdivjani. Ko mi je izrekel Vid, da je bila prej pač stara vzgoja, sem ga vprašal, ali meni vzgojno takole o starih Rimljanih in Grkih, pa je dejal, da govori o vzgoji izpred sto let, ki da je bila mnogo strožja. Pojasnil sem Vidu, saj ne ve, glavo mu pa bubajo še naprej s šolskim socialističnim samoupravljanjem in dialektičnim materializmom, da je bil pred sto leti duhovnik res duhovnik in se ni drznil storiti, kar je storil npr. kaplan nad Vidom, ko je siknil na otroka, preden mu je podal sveto hostijo: "Odpri usta!" in podobno; vajenci so bili pri mojstrih in so se izučili obrti. Učitelji v šoli so še topli, s čimer se ne strinjam, ker ni šola prostor sadizma, vendar so bili učitelji bolj veseli kot so danes, čeprav strožji. Ko je prišel oče domov, mu je žena dala kosilo na mizo v meščanski družini, v kmečki družini pa je bil oče le načrtni gospodar, ki je odredil, kaj se bo delalo. In več, kjer so bile revne kmečke družine, so morale štirinajstletnice ali petnajstletniki od hiše, da je bilo enih ust manj...

Z Vidom se pogovarjava o tej vzgoji preprosto zato, ker hoče biti samostojen po vzoru drugih, kar docela razumem: a družina ni nadomestljiva. Ko otrok ne bi vzgajali starši s starševsko pravico, jih pač vzgaja ulica in droga in nekakšno divje samorastništvo kot odsev permisivnosti blodnje. Vidu določam skupno urejanje, ko se osamosvaja po srci in pameti: vendar naj ve, da so ozki okviri formalizmov, kakor jih zahteva *sedanja osnovna šola* strašno kancljiski in človeško ničvredni, ker so zlagani in brezvsebinski. Kajti shinavčena šolska gizdarija bi rekla vzvišeno oholo in babje ošabno, seveda shinavčeno in s časovnim zamikom, ko ni več časa za urejanje, da bo Vid že dober za kakšnega hlapca, nič jih namreč ne zanima Vidovo deklamiranje Franceta Prešerna ne znanje jezikov ne petje ali estetska vzgoja, kaj šele obvladanje kemije, fizike in biologije... Babšeta širijo ponavadi nekakšne stereotipije o sposobnosti tistih, ki so otroško že najbolj pokvarjeni, potuljeni in izzivaški, ničvredni: ne le v šoli, tudi pri verouku takšni *slovensko mešano* najbolj uspevajo, saj gre za nekakšni jugoslovenski kurikulum in prav takšno bizantinistično pedagogiko in blatnodolsko didaktiko. Vse drugo je "psihologija"... , so sredstva, s katerimi opravičujejo zlo. In dobro?

Biti... biti v sodobni umetnosti živ, navzočujoč - nikoli samozadosten, pa vendar avtonomen, nikoli odvisen od podob, kvečjemu le presvetljen z žarkovjem žarne luči in v svetlobi duhovnega osveta, nikoli torej v iluzijah, niti s simboli ne, temveč v mediju resnice, ki se uresničuje s sebstvom. Predmetna stvarnost je zdaj opazna vendarle drugače in slehernega umetnika kot umetniško dušo potiska v položaj lastne osebne ustvarjalne vneme, v čemer vidim svojevrstni paradoks. Genius loci slovenskega krajevnega ali dialektalno obarvanega pisanja, regionalno knjižno jezikanje v pisavah se izgubi v kontemplativni svet tukajšnje odmaknjenosti, celo v poetiko in estetski princip. Kadar pišem, me determinira označno slovenska pisava, torej jezikovna izraznost, skozi katero se izreče celota osebe v svojih duševnih ozirih. Osupljiva je tista - moja- literarna govorica, ki združuje krajevnost z vesoljem, ne pa tudi narobe. Zato konceptualistično pač

ne spadam med tiste popularno populistične pisce, ki se preživljajo s praznimi časi v še bolj praznih prostorih, v praznoti smislov. Razumevanje literarnega artefakta kot besedne umetnine je umetniško vedno takšno, da se skozi osebno zgodovino potrjujem sam: še v snovni površini se skriva izrečnost, čeprav mimogrede, pa vendar fragmentalno ali dnevniško zapisno. Se pač spleča, ja, spleča se živeti, spleča se biti.

In medtem ko se med seboj tako rekoč slovenski pisci nekako neoliberalno ali celo cerkveno nagrajujejo, kakor da pišejo zgolj po naročilu, se ozrem po književnikih, ki so bili toliko smeli, da so smeli pisati svobodno in po svoji vesti: navsezadnje se moderna lirika začne s prostim in svobodnopoklicnim pesnikom Baudelairom, se izživi v Rimbaudu in sega v francoski literaturi pariško do ameriških non-fiction romanov. Zato je v slovenski pristni literaturi vedno nekaj usedlin in prvin arhaičnega...

*Dogodivščine novembrskega jutra v šumenju sonca
In izgubljena moč v plasteh skrilavcev,
Da se koža lušči od mimoidočih
V ljubljanski mičnosti in garjave gospodične
Plešejo tango na Ljubljani,
Fašisti pozdravljajo jugoslovansko, da je
Domačija perverzno slavna v Tivoliju in na klopci
Izcedki mrtvih nasmehov obupano šminkajo
Vsak svojo pasjo zadnjico in bevskljaj,
Tjavdan je mrtva ulica,
Tjavdan je mrtva ulica,*

*Listje odpada,
Listje s koledarja,*

*Bog ima svoje načrte
S kruhom našim vsakdanjim in s pohujšanjem
Povišanih, tistih, ki odhajajo v nebo
Svobodni in skozi vse preteklo življenje
Za bodočnost v zboru tragičnem in posamič
Vsak zase,
Da bi se kdaj še srečali*

*Kje gori na nebu, v nebesih,
Doma v spravi in slavju resnične božje svobode...*

Pomišljam, da likovnike promovirajo večidel umetnostne zgodovinarke, galeristke in kritičarke, ki se ukvarjajo s tem poslom, podobno kot so se dame ukvarjale na začetku 20. stoletja z igranjem na klavir in imele prisebno še kakšnega ljubčka poleg imenitnega moža. V literaturi pa promovirajo damske tovarišice svoje pisce le ponekod, čeprav so vsa literarna uredništva v slovenskem javnohišnem prostoru zasedena s kulturnimi horizontalkami: na Delu rožica Marjeta Novakova, na Večeru Forstneričeva hči, čebelica Melita Hajnšek, na tv Zor Simonittijeva - o slavistkah v osnovnih in srednjih šolah pa raje ne bom govoril, čeprav se trudijo in vsaj lepo in nekako strogo govorijo knjižno slovenščino itd. Vse te ženskice se ukvarjajo nekako z metodo umetnosti bolj kakor z umetniki, čeprav imajo do obojega večkrat vsaj osebni odnos. Zato

lahko umetnostne zgodovinarke prej kot literarni zgodovinarji, slednji univerzitetno, ugotavljajo skrivnost umetniškega uspeha po naročilih in naročnikih. Šele v 19. stoletju se je sleherni umetnik lahko po svoje osvobodil naročnikov iz cerkvenih, vladarskih, mestnih vrst, kot kaže sociologija literature Roberta Escarpita, pa se je dogajalo, da se je tudi beroča publika začela sčasoma od 16. stoletja vse bolj in bolj širiti. Po interpretativni notranji logiki umetnine se dogaja estetski dej, v literarnem delu pa poetični učinek vendarle tako, da odkriva podobo podobe, ki ne pripoveduje pravzaprav o ničemer več, ker so vse zgodbe podobarsko končane, celo več, novo upodabljanje tvorijo dandanes že umetni ali virtualni svetovi ter vzporedne, tehnološko softversko določene možnosti. Meceni so postali nekateri umetniki samim sebi, saj so nekateri dovolj tapametni, da so odšli med poslance in sicer v postkomunajzarsko ali neoliberalno politiko, drugi pa so se takšni politiki le priključili, da se vdinjajo nekako gospodovalno. Šele legalna možnost, da pišem zunaj tega privajenega, neoliberalno in postkomunistično zahtevanega okvirja, me določa za slovenskega pesnika, pisatelja, publicista, kritika in filozofa, kar plačujem z visoko ceno eksistencialnosti. In medtem ko se izražajo večinoma slovenski pisci v nekakšnem potvorjeno ezopskem jeziku in le med vrsticami, torej jecljaje, ko se prikrivajo in blefirajo, pa celo v lastni blef naposled verjamejo kot da je resničen, le da bi zadostili željam naročnika in postkomunizma, lahko potešim pri sebi le notranjo ustvarjalno slo in živim umetniško – čeprav ne sam, ampak sam Bog me je obdaroval z genialnim sinom, nadpovprečno bistrim in ljubečim Vidom, s tem zlatim fantom.

Zdaj ne naročajo več cekajevci, szdljevci in siceršnji hlapci jugodiktature piscem, kaj in kako je treba socialistično realistično zapisovati, tudi je pozabljena igra "avantgarde", ki naj bi bila usklajena z avantgardo delavskega razreda, sicer pa le z izslepomišenim ateizmom, ne, tega, se zdi, sodobnim piscem in pisateljicam ni več treba. Naročniki so v socialističnem smislu le tisti, ki prevzamejo vsakokrat oblast – oblast pa je strankarsko povezana med sabo, dovolj državno ali s pendrekom samozadostna, da kakšne kulture pač ne potrebuje, kaj šele umetniško besedo.

Česar sem se dotaknil z umetniško roko, je vzcvetelo nad čas. Vladimir Gajšek sem le eden izmed tistih slovenskih književnikov in mislecev, ki nekako bistveno vztrajam v umetništvu in v kulturnem življenjskem slogu, da bi tudi v postmoderni dobi ali v svetem letu novega tisočletja zavrnil sleherni poniglavo odvisnost ter včasih celo navidez naklepno delujem proti sebi, da pač nekoliko zmedem, če ne drugega, svojega "uporabnika", ki uživa kruh moje besede.

Kar je bilo že doživetega, še ni preživeto, temveč mi na tradiciji antike, Danteja, tudi sodobnih svetovnih književnosti in s slovenskim leposlovjem kaže, da sem še na pravih poteh, kjer kažipote določam – včasih tudi izvenzavestno ali s podzavestnimi motivacijami – jaz sam.

Vsako novo literarno delo sega nekako duhovno utelešeno v svoj časovno razmerni in določni prostor, vendar ga vseh sedem dni v sedmih točkah, od nadira do zenita..., tudi presega: sleherni, ne le besedna umetnina, je časovno transcendentna in presega celo lastno osebno ali avtorjevo sebstvo, čeprav izvira iz njega. Pod plastmi privajeno bralne literature se skriva palimpsestna usedlina vseubesedenosti, kolikor sploh spada slovenščina med indoevropske jezike in izvira iz sanskrta – tako daleč namreč segajo korenine mojega za/pisovanja jezikovnih pisav. Te palimpsestne in arhetipske usedline se vračajo v lastno osebno zgodovino, ki se je oblikovala z lastnim umetniškim jezikom v ustaljenem knjižnem izrazu.

Celo v letrizmih, ki sem jih poimenoval za *poetografiko*, ko sem risal na primer svoj mladostni portret z avstroogrskim pisalnim strojčkom erika, sem dosegal, česar drugi niti v sanjah niso zmogli: šele računalniško oblikovanje je uredilo, da je mogoče risati tudi tako, da bi obrisno bile v portretu, sestavljenem iz črk in ločilnih ter naglasnih znamenj, razvidne jasne poteze lastne podobe... V telo črkovne pisave se vpišem avtor vedno sam. Tukaj pomislim na Pesem nosačev žita, kolikor na Li Tai Poja in staro kitajsko poezijo, seveda pa prednostno na antično literaturo, na grško in rimsko liriko... - kar so verjeli, da berejo in poslušajo nekdanj, ostaja v bralnem in podoživljajskem užitku še danes. V tem smislu je umetnik podoben Bogu in je kot "kreator" tudi stvarnik svojih nebes, a človeško skupne zemlje, obenem je Animus in Anima,

če parafraziram švicarskega psihologa Carla Gustava Junga... Obenem se literatura kdaj obrne vase, da je samo še odsev tiste večne danosti, ki se uresniči šele v jeziku in z njim, v pisani in govornjeni besedi, v branju in poslušanju. Dlje od tega pa je že mimesis – torej teater...

V čem je razvidna moja literatura – primeroma v pisanih **dnevnikih**? Najprej oblikovno, z datumom in znamenji ☞☞☞, kar pomeni klepsidro-knjigo-klepsidro, torej tudi zaporedje preteklost-sedanjest-prihodnost, kolikor obenem avtorjevo knjižno ali jezikovno in literarno umeščenost med čas mnogovrstnih preteklosti in zgodovin in v čas napovedujoče se prihodnosti s slutnjo in vednostjo, da je vse dokončno. Temu običajno sledi sezonski haiku. Ponekod so razmišljanja vezana na brevir.

Ker teh *dnevnikov* nisem pisal namensko za časnike in revije, je razvidna celostna fragmentarnost tednov in mesecev, saj ni dan dnevu enak. Dnevnik so prepoznavni še po različnih tematikah, ki segajo v družboslovne vede, manj pa v čisto znanost in naravoslovje, razen ko gre za filozofijo znanosti in "neopozitivizem". Vsak dan je po svoje vpraskan v površino svetlečega se računalniškega monitorja. In to traja zdaj že dobrih 20 let in več – posebej pa od vsakodnevnega od prvega word-perfect programa, na katerega sem pisal že pred kakšnimi sedmimi ali osmimi leti. Šele neformalne izkušnje formaliziranega računalniškega zapisa so mi ponudile pretehtano možnost, da sem besedila dnevnikov tudi opremiljal z računalniško grafiko – že od samega začetka naprej; ko sem pisal dnevnike v zvezke, pa sem skiciral ne le v zvezke, ampak na listke in liste papirja..., včasih tudi kje na vlaku ali v avtobusu, v čakalnicah... - ne pomnim, da bi mi kdaj utegnilo biti zehavo dolgčas, pa ne zaradi stvariteljskega deloholizma, ampak iz radovednostnega gona in razčustvovanosti: kjer so čustva, ni dolgčasa. Določne računalniške grafizme prenašam v besedila opremiteljsko in kot ilustrator še kar naprej. Na obbnebu duha se namreč dogajajo stvari ure in ure – čas pa zbeži v dvajsetih in več letih, kakor bi zapihala sapica hipca in bi se utrnil le utrinek trenutka nekje med zvezdami: non omnis moriar... In o čem govorijo primeroma pastirsko Vergilovi Menalcas, Damoetas, Palaemon...? Včasih se zdijo vse te besede čisto enostavne, vendar je za vsakim dnevnikom tudi posebno počutje – da sem bil sam s sabo. Le nekaj listov iz dnevnikov, ki govorijo o aktualnosti zgodovinsko državnih dogodkov ali vrhnjih provokacij, sem poslal v branje tudi prijateljem. Beseda besede... v jeziku življenja.

Ob blizu nekaj čez dve popoldne se pripelje živčni Andrej Skalerič, ki se zdaj imenuje Andro Skaleras in me nevrotičen zunaj po/čaka, da pridem dol – gremo namreč med Brice v galerijo Turn, kjer bo pripravil šele razstavo in poobesil stekla in svoje računalniške risbice, s katerimi se ukvarja. Vida ni iz šole, šli so na ogled knjižnega sejma ali kako... Brž se domislim in pokličem po mobitelu Vidovega sošolca Jaka Vovka v Trebinjsko, v upanju, da je vsaj ta že doma – in res, pokličejo ga k telefonu pa mi pove, da je sejem končan... Zdaj me preblisne, da moram spet v Slovansko knjižnico in na internet, gotovo je tam. Brž pospravim v aktovko električni brivnik, dišečo vodico po britju in zvezek, se obujem in ugasnem računalnik, potem pa v avto in že z Androm odpeljeva v polnem prometno zadržanem vozlanju do Slovanske knjižnice, tam pa... - hopla, tisto je zeleni Vidov bicikelček! in se odpravim gor k internetu, kjer najprej zagledam Vidovega sošolca Uroša Proseno, prijateljčka, zadaj pa v tihoti dela Vid..., a se igrata? Tiho siknem na otroka, in to brezprizivno, da greva – samo pozdraviva onga mulca in že tiho odideva v avto, nakar se odpeljemo z avtom v Bežigradski dvor, od koder pride nova Androva ljubica, mlada Mariborčanka Maja. Predstavimo se in se odpeljemo – proti Primorski, brž brž se mudi Andru, kajti razstavo še mora postaviti.

V avtu se razgovorim, saj je krasno sonce zunaj..., ne utegnem biti kakorkoli slabe volje. Izbiram različne vesele tematike... Andro pa vozi dokaj živčno, vmes mu med vožnjo Maja pridrži mobitel k ušesu, da se pogovarja naprej, po ovinkarskih cestah in s plačano cestnino in sicer končno prispemo tik pred 800 let stari stolp Turn obzidanega Šmartna, v okrepevalnico Cekin, kjer Vid in Andro postavljata razstavo, jaz pa

grem medtem v cerkev, najprej k sveti spovedi, kjer me spoveduje župnik Mozetič, nato še sodelujem veselo pri sveti maši, prejmem obhajilo. Še pred sveto mašo smo seveda zmolili rožni venec.

V cerkvi si ogledam prelepe freske in črno-belo poslikavo novostvarnega slikarja, grafika (predvsem lesorez, bakrorez in litografija), kiparja Toneta Kralja, ki je tukaj povelečeval Kristusa v svežih barvah, tudi njegovo Mater Božjo, sledi ekspresionizma pa so vendar dovolj omehčane, slogovno mile, da ni izraznost upodobitev niti malo kakorkoli posebej vsiljiva, in če upoštevam, kar so pisali o Tonetu Kralju in njegovem bratu Francetu F. Stele, M. Zadnikar, še Šijanec in kdo drugi, pač ugotavljam, da je slovenska umetniška duša našla svojo samouresničitev tudi v novi sakralni umetnosti: zanimivo se mi zdi vendarle, da sta brata Kralj slikala tudi zimo... od Levstikovega *Martina Krpana* (ki je svojo kobilico kar lastnoročno prenesel čez snežno cesto) in tukajšnje freskne upodobitve do bratove *Ljubljane v zimi*... Za Toneta Kralja je sploh značilno tudi "religiozno" slikarstvo ali nagnjenje h krščanski upodobitveni tematiki, ko se monumentalne kompozicije kažejo kdaj omehčano, čeprav kdaj tudi v obilici oblikovnih gradiv in naposled v doslednem "realizmu", vendar vedno razvidno in individuirano slogovno "krájevsko" – v svojem monumentalno postavljenem cerkvenem slikarstvu in tudi tukaj v freskni poslikavi mi je Kralj vidno pokazal, kako se urejenost cerkvene dvorane v sebi uskladi in deluje hkrati moderno in starosvetno, usklajeno s cerkveno gradnjo samo. Pomislil sem bežno in mimogrede, ko sem si ogledoval tukaj Kraljeve poslikave, da je Tone, pet let mlajši brat od Franceta, študiral slikarstvo pri J. Štursi na praški likovni akademiji, potem pa v Rimu, Parizu in Benetkah, kjer se je seznanil tudi s sodobnimi evropskimi likovniškimi izraznimi tokovi. Pod vplivom brata Franceta je Tone Kralj slikal vsaj do 1928. leta in ustvarjal scela ekspresionistično, ko sta skupaj z bratom tudi priredila razstavo, poslej pa se je posvetil krščanski kulturi tradiciji in cerkvenemu slikarstvu – med drugim je razstavljal na razstavah cerkvene umetnosti v Antwerpnu leta 1930 in v Padovi in Milanu leta 1931... Pred nekaj dnevi so predstavili po tv nacionalki ljubljanske vile v Rožni dolini, med drugimi mi je bila vseč bogata in sebilastna notranja oprema, ki jo je arhitekturno oblikoval prav Tone Kralj, če njegovih intarzij tokrat ne upoštevam posebej – nekako penzionistično oddajo z lastniki in lastnicami vil so predstavili tudi popevkarsko kot *V beli vili stanovala si... to pegasto dekle*... in kaj je mencala Vidmarjeva hči Živa, ki da je prišla na svet zapozneno, saj je mamica doživela porodno zaprtje zaradi šoka, ko sta njen oče akademik Josip in njegov šahovski brat inženir Milan menda malomeščansko zakvartala v tobačnem dimu premoženje..., ja, časi zakajene in okajene komunistične in oefovske kvartanosti, mimogrede smo izvedeli, kako se je obnašalo to meščuharstvo. Tone Kralj pa je notranjo opremo oblikoval v vili izvrstno in tako, da diha v estetskih učinkih – tukaj sem pomislil, kako je doživel Kralj tudi vse to malomeščanstvo iz 30. in 40. let prejšnjega stoletja... ali da se je posvetil sakralnim temam. V primorskem svetlem okolju, ki ne pozna tako rekoč megle, so podobe Kristusa in posebej Mati Božja v lepi modrini in z vrtnicami na nogah zaživele ob naših molitvah.

Tik pred sedmo sem se vrnil v okrepčevalnico Cekin v spomeniško obnovljenem in kmečko starosvetno opremljenem Turnu, znanem po sezonski hrani, pripravljene po starih receptih briških non in po izbranih briških vinih, za tokratni kulturni večer je Vid zgoraj z Androm že postavil razstavo – fantič, ki je večče postavljajl prej razstavo, me je zdaj zunaj klical, saj je bil verjetno zaskrbljen, kje da sem. V Turnu smo počakali na župana Franca Mužiča in občinskega svétnika Bruna Podvršiča, prišel je tudi prijatelj Vasko Zadavec in kitarist Rajtarič z ženo, poleg tega pa še neki fant s harmoniko. Hopla, to si bomo pa naredili domače in veselo, prav na Martinovo... dan pred tem dionizično slovenskim praznikom.

Potem smo šli v mezzanin h kmečkemu odprtemu kaminu za cekin vrednega Turna, kjer je Vid veselo, a z globokim glasom oddeklamiral mojo *Koledniško zdravljico*, požel aplavz in splošno, zlasti pa županovo pohvalo. Po nekaj kozarcih sivega pinota smo se preselili v okroglo stolpno razstavišče, tam je Rajterič odigral dve skladbici, jaz pa sem imel otvoritveni zanimivi govor, tako da se je župan Franc Mozetič, ki je za mano odprl razstavo, navezoval vseskozi na moj govor in bolj hvalil "gospoda kritika" kot "razstavljavca"...

Govoril pa sem nekako tako, da sem označil pomen novih videotehnologij, javnih elektronskih medijev in način medsebojnega sožitja. Po razstavi je sledila fešta pri bogato obloženi mizi, da se je šibilo od briških kulinarčnih dobrot, tako mineštra, kokošji kroketi, lasanja, kisl repa, pečenice kot tople jedi, sicer pa čokenjci ali štorovke, siri in pršut, pogače...

Po obilici jedač in novem vinu na dan pred svetim Martinom, zavetnikom vin in duhovščine, nas je gospa Sonja Simčič povabila z drugimi gospemi na ogled stare kmečke hiše, ki so jo vaške dame same preuredile v svojevrstni etnografski muzej in so jo poimenovali po gotsko oblikovanem kamnitem portalu kar za nekakšno *gotsko hišo*, ta kmečka je bila zgrajena nekje v 16. stoletju, v obdobju kmečkega baroka je bila prizidana in z obnovljenim nadstropjem z reprezentančnim gankom ter poslikanimi planeti: spodaj je črna kuhinja, vse še po starem, zgoraj pa boljša soba mizat. Članice turističnega društva Šmartno-Goriška Brda so opremile briško hišo resnično okusno in z vsem nadihom staosvetnosti, gospa Sonja je celo prispevala prve originalne Poezije Goriškega slavčka, zgoraj na nočni omarici je bil star slovenski molitvenik, sicer pa so bili vsi predmetni pristni, da so predstavili ljudsko kulturo. Iz te muzejske zbirke smo odšli še v klet, kjer smo odprli spet buteljko vina in se pogovarjali o nekdanjem in sedanjem življenju.

Še v avtomobilu sem paralelno premišljal nekaj o Francetu Kidriču, nekaj tudi o Antonu Slodnjaku, za katerega mi je Anton Trstenjak prijateljsko pravil, kako sta se "štajersko" pohvalno pogovarjala o meni in o moji literaturi...

Ko sem bral primeroma Slodnjakov 4. zvezek *Matičine Zgodovine slovenskega slovstva*, se nisem vpraševal, ali je ta človek še aktualen v slovenistiki in slavistiki v Ljubljani ali kod drugod, pa tudi obe v modro platno vezani knjigi *Zgodovine slovenskega slovstva*, izšli 1968 v Celovcu pri založbi Drava sta me prepričevali, da so si avtorja lastili že za časa življenja mnogi. Dandanes že skoro nihče več ne pomni, da je bil tudi Anton Slodnjak udbovsko odstavljeni univerzitetni profesor in pravzaprav žrtev sistema socialističnega samoupravljanja, ki ni smel vedeti, kar je bil vedel, niti poučevati, kar je znal. Gotovo je prav Anton Slodnjak posegal s filološko izčrpnostjo pri popisu literarnega dogajanja v jedro nekaterih izbranih literarnih del, obenem pa se v besedilnih in leposlovnih analizah kritično ni omejeval zgolj na besedilo, kakor so mu očitali kot pozitivistu in znanstvenemu idealistu, pač pa je hkrati še upošteval se zunajbesedilna dejstva. Pirjevec je večkrat izrekel tudi za Slodnjaka, da upoštevek zunajbesedilnih dejstev nikakor ni odločilen, da so torej slavisti z neopozitivističnim idealistom Slodnjakom nekakšni tepci, ki se ukvarjajo z vsem drugim, samo z literaturo ne – namreč v smislu filozofije eksistence ter ontologije, kakor ju je podajal prav Ahac. Iz Slodnjakovega opisovanja literarnih usod ali iz Slodnjakovega literarnega zgodovinopisja je mogoče razbrati poznanje mnogoterih nadrobnosti tudi iz življenj avtorjev ter druge življenjske okoliščine, ki so zadevale sicer literarno slovenstvo, kar bi sodilo bolj k široki izobrazbi, ne pa k nekakšni slavistični subspecializaciji, ki od samih dreves ne vidi gozda in je zato vedno na hostnih poteh.

Ker se literarna zgodovina ne omejuje le na besedila, ampak tudi na zunajbesedilna dejstva, so vendar očitki Slodnjaku, da je bil samo nekakšen pozitivist in drobnjakar, večidel očitno krivični. Kajti kot je opaziti, je predmet Slodnjakovega slavističnega interesa pravzaprav določni časovni izsek v kontekstu celotnega dogajanja v slovenski literaturi sploh, s tem pa tudi literarnega prizadevanja ali kar literarnega življenja.

Nadalje prav za Slodnjaka velja, da je uvideval z estetskim in jezikoslovnim zanosom, da je slovenska književnost samonikla, svojevrstna literarna dejavnost, sorodna sočasnemu "realizmu" v razvitih evropskih literaturah, vendar ne morda samo po izvoru, ampak je posebej po predmetu in izrazu v marsičem drugačna. Slovenskega pripovednika obravnava Slodnjak s previdnim spoštovanjem, a tudi s kritično intelektualno distanco, ko ugotavlja, da se ni mogel slovenski "realist" kot pisatelj navezovati na lastno literarno tradicijo, saj slednje ni bilo, kot francosko na primer pri Balzacu, torej si je moral pri zgledovanju

tujega pisatelj poiskati določenih kompromisnih rešitev, če je namreč ni hotel biti zamudnik in je želel ohraniti hkrati še stik z domačim, večidel preprostim in socialno določljivim bralstvom.

Ponavljja se staro in večkrat ponovljeno mnenje, da slovenstvo pravzaprav v habsburški in jugoslovanski odvisnosti ni imelo svojega plemstva ne meščanstva, zato pa je slovenska literatura osamosvojena in posebna že zaradi svojega predmeta, izhajajočega iz slovenstva regionalno in ljudsko ter iz razvijajočega se meščuharskega izobraženstva. Potemtakem je Slodnjaku literatura eden od instrumentov nacionalnega in socialnega osamosvajanja, kar naj bi se dogajalo na narodno-zavestnem, kulturnem in jezikovnem področju, posredno pa šele politično. Osnovno lastnost realizma v literaturi naj je nadalje zategadelj neka povezanost s programom zedinjene Slovenije, torej jezikovnega in kulturnega osamosvajanja slovenstva, ki je stopnja v razvoju sicer idealne, a v času konkretne človeške družbe, nekako še neustvarjene, a vroče zaželene svobodne združbe avtonomnih in enakopravnih ljudi obeh spolov in vseh poklicev, ki žive in delajo skladno s svojim temperamentom in značajem. Ko sem pisal o marčni revoluciji in njenem zatrtju, je izza dunajskih avstrijskih idealov prav književnost privzela glavno tezo stremljenj zgodovinske samostojnosti in slovenske neodvisnosti. S slavisti smo se strinjali ponavadi vsaj na tej točki, kljub temu, da so smo se komparativisti nosili malo vzvišeno, saj smo brali francosko Madame Bovary v izvorniku, pa tudi avstrijske in nemške realiste, kar o slavistih ne bi mogel ravno reči.

Slodnjaku je Pirjevec očital, da češ po slavistovem mnenju literarno dogajanje poteka po razvojnih principih, kar da je filozofsko že preseženo z Immanuelom kantom in Kritiko čistega uma. Zato da tudi Slodnjakova osnovna klasifikacija poglavij je po razvojnih fazah, ki jim najde podrobnejše ime in razvrstitev, ne ustreza niti hermenevtični metodi. In ko opozarja Anton Slodnjak na problematičnost klasifikacije, ker so si bili tokovi pogosto vzporedni in so se med seboj prepletali, je Pirjevec, prej pa tudi onle profa Ocvirk v invalidskem vozičku zatrjeval, da je v evropski literaturi prav s klasifikacijo drugače, kakor počnejo sicer slavisti in slovenisti. Sam sem iskal vedno sporazumno srednjo pot med komparativistiko in slavistiko.

S členitvijo vajevecev na primer se postavlja razvid o slovenski umetniški in realistični besedi pred razpravljanje o Levstikovi literarni dejavnosti, najsi seveda vem, da velja vsaj v slovenski literarni zgodovini kot aksiom, da začenjajo prav Levstikovi spisi čas realizma, novo kritiko, nove ideale, rekel bi, celo še novodobo. Takšen zamik literarnozgodovinske perspektive ne moti, saj vzporeja vendar različna literarna dela med sabo, vendar samo v korist primernejšega umevanja opisne in literarne "resničnosti".

Te "resničnosti" je vse manj v sedanjih prozah.

DOM

Starci in starkele
čakajo na večnost

Ob vratih in steklenih stenah
čepijo črne vrane v rutah v nedogled

Vsak
Čaka na svojca

Od nikoder nikogar
Še smrti ni z navčkom cingljajočim

V domu je dobra oskrba
haljaste pomočnice razvažajo posteljnino

Tjavdan zastrmele oči
brez očal

Tjavdan roke na ukrivljeni sprehajalni
Palici take grčave roke

Nikogar ni od nikoder
Še smrt je

čisto tiho medicinsko neopazna
In izpraznjena postelja